

XALQ TA'LIM TIZIMI MUASSASALARIDA BYUDJETDAN TASHQARI MABLAG'LAR HISOBINING NAZARIY-USLUBIY MUAMMOLARI

Norbekov Davronbay Eshmuradovich

Toshkent moliya instituti "Buxgalteriya hisobi" kafedrası dotsenti

Narbekova Gulruh Davronbayevna

Toshkent moliya instituti mustaqil izlanuvchisi,
(g.narbekova umail.uz)

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda byudjet tizimi byudjetlari ijrosiga oid moliyaviy axborotlarning ochiqqligi va shaaffoqligini ta'minlash muhim hisoblanadi. Xalq ta'lim tizimi muassasalarida mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanib, zamon talablariga mos ravishda qo'shimcha sharoitlarni yaxshilash maqsadida xalq ta'lim tizimi muassasalarida budjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish va sarflash yo'nalishlarini tadqiq etishning zarurligi, nazariy-uslubiy muammolari bayon qilingan. Maqolada xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'lar hisobining nazariy-uslubiy muammolarni o'rganish va mablag'lar harakati bo'yicha tahliliy axborotlarni shakllantirishda buxgalteriya axborotlaridan foydalanishning ustuvor jihatlari asoslab berildi. Xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'larni samarali boshqarish va ularning hisobi uslubiyotini takomillashtirish yuzasidan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: axborotlar, byudjetdan tashqari jamg'arma, daromad, haqiqiy xarajatlar, kassa xarajatlari, pul mablag'lari.

KIRISH

Bugungi kunda yosh avlodni intellektual bilim salohiyatining ortishi, zamonaviy talablarga muvofiq sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish, hamda xodimlarning moddiy ehtiyojlarini ortib borayotganligini hisobga olib xalq ta'lim tizimi muassasalarini moliyaviy jihatdan ta'minlashga byudjetdan moliyalashtirishning ulushi ortib bormoqda. Xalq ta'lim tizimi muassasalari davlat sektorining eng muhim sohalaridan sanalib, 2022 yilda umumiy ta'limga ajratilgan xarajatlar 30823,4 mlrd. so'mni tashkil etdi.¹

¹ "Fuqarolar uchun byudjet" 2021 yil BMTTD, 2021 (www.uz.undp.org)

Mamlakatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "So'nggi yillarda iqtisodiyotimizning barcha jabhalariga bozor mexanizmlarini joriy etish borasida jiddiy qadamlar tashlandi. Endigi vazifa - chuqur tarkibiy islohotlar orqali uzoq muddatli barqaror o'sishning poydevorini yaratishdan iborat." Davlat byudjeti xarajatlarining ijtimoiy yo'naltirilganligini saqlab qolgan holda, bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqib, soliq byudjet yukini kamaytirish va davlat sektoridagi muassasalarni byudjetdan tashqari manbalar hisobidan moliyalashtirishni kengaytirish borasida qator islohotlarni amalga oshirish eng zarur masalalardan sanalanadi. Bu o'z navbatida, davlat sektoridagi muassasalarda byudjet va byudjetdan tashqari moliyalashtirishning maqsadli va manzilliligi hamda mablag'lar sarflanishiga oid axborotlarning ochiqligi va ishonchliligini ta'minlash bo'yicha tizimli izlanishlar olib borishni taqozo etadi.² Bu esa, byudjet tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish va tasarruf etish, ularning hosil bo'lish manbalari yuzasidan daromadlar va xarajatlar hisobini yuritish, muammolarni o'rganish va uslubiyotini takomillashtirishga qaratilgan izlanishlar olib borish zarurligini keltirib chiqarmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish davlat byudjeti xarajatlarini kamaytirish, xalq ta'lim tizimi muassasalarining moddiy tehnik bazasini mustahkamlash hamda xodimlarni moddiy rag'batlantirishning qo'shimcha manbai hisoblanadi. Shu sababdan, mazkur mavzuda ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar olib borish zarurati tug'iladi.

Mazkur mavzuda tadqiqot olib borgan mamlakatimiz olimlaridan S.Mehmonov byudjet tashkilotlari hisobi amaliyotida qator muammolar yuzaga kelayotganligi, keltirilgan muammolarning yechimi byudjet tashkilotlarida ichki audit xizmati faoliyatini samarali yo'lga qo'yish orqali byudjet va byudjetdan tashqari mablag'larning maqsadli va oqilona sarflanishi ta'minlanishini mustahkamlaydi deya fikr bildirganlar.³

Shuningdek, A.Ostonokulov o'zining ilmiy maqolalarida byudjet tizimidagi islohotlarni amalga oshirishda davlat sektoridagi muassasalarning byudjetdan tashqari mablag'lari hisobi uslubiyotini takomillashtirish bilan bog'liq vazifalarni ko'rsatib bergan.⁴ Davlat sektoridagi muassasalarning moliya yili davomida foydalanilmay qolgan byudjetdan tashqari mablag'larini kelgusi yil uchun smetalarni tuzishda qayta taqsimlamasdan keyingi moliya yilida oldin belgilangan maqsadlarda foydalanish

² "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga qilgan murojaatnomasi". 29.12.2020

³ S.U.Mehmonov "Byudjet tashkilotlarida ichki audit faoliyatining nazariy va amaliy jihatlari" Iqtisod va moliya.2015 yil 10-son.

⁴ A.Ostonokulov Davlat sektoridagi muassasalarining byudjetdan tashqari mablag'lari hisobi uslubiyotini takomillashtirish" Logistika va iqtisodiyot" ilmiy elektron jurnali 2021 yil I-son.

uchun o'tkazish tartibini belgilash zarurligi, moliya organlari va g'aznachilik bo'linmalarida davlat sektoridagi muassasalarning byudjetdan tashqari mablag'lari bo'yicha hisoblangan daromadlariga oid yagona hisobvaraqlardan foydalanish orqali ularning hisobini yuritishni joriy etish lozimligini ta'kidlaydi.⁵

Xorijlik iqtisodchi olimlardan Richard Allen va Dimitar Radevlar jahon tajribasi asosida byudjetning tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'larining har bir sohasini alohida sohalariga ko'proq e'tibor berib o'rganilishi lozimligi, jarayonni takomillashtirish ko'p jihatdan davlat byudjetining samaradorligini oshirishni ko'zda tutadi deya ta'rif beradi.⁶

Griffin byudjet tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag'larning katta hajmini fuqorolik jamiyati tomonidan shakllantirilishi, mablag'larni sarflashda va monitoring qilishda yetarli darajada shaffoflik va oshkorolikni yo'lga qo'yishni, pul bir xil yuqori darajadagi jamoatchilik nazorati ostida bo'lishi, bir xil qat'iy qoidalarga rioya qilinishi, bir xil standartlarga muvofiq tekshirilishi, barcha fuqorolik jamiyati sub'ektlari uchun audit hisobotlari va operatsiyalar ommaga e'lon qilinishi lozim deya fikr bildiradi.⁷

Rossiyalik iqtisodchi olim Tatyana Veinbender byudjet tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag'larning yo'lga qo'yilishi muhim moliyaviy xavfsizlik funksiyasini bajarishi, shu bilan birgalikda, tashkilot hisobida bo'lgan budjetdan tashqari mablag'laridan moliyaviy-ijtimoiy muammolarni hal qilish mumkinligini aytib o'tgan.⁸

Shuningdek, iqtisodchi olim Tadtaeva Valida bozor iqtisodiyoti sharoitida ta'limni moliyalashtirish mehanizmlarini shakllantirish va nazariy-uslubiy asolarini ishlab chiqish lozimligini, ta'lim tizimining samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda ularga tasniflash xarakteristikalarini berish, ushbu sohaning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy sabablarni aniqlash lozim deydi.⁹

Ushbu izlanishlar natijasida xalq ta'lim tizimi muassasalarini moliyalashtirishda nafaqat, byudjet mablag'lari balki, byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha tushumlar va ularning sarflanishini yagona tizimda hisobga olib borishni, ularga oid axborotlarni shakllantirishda yetarli darajada shaffoflik va oshkorolikni yo'lga qo'yish lozim. Byudjet tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida xalqaro standartlar talablari asosida byudjet hisobini tashkil etish va yuritish tartibini takomillashtirilishi

⁵ Ostonokulov A.A. Improving the formation and accounting of out-of-budget funds in budget organizations //Бухгалтерский учет, анализ и аудит: современное состояние и перспективы развития: материалы. – 2020. – С. 93.

⁶ Richard Allen and Dimitar Radev "Managing and Controlling Extrabudgetary Funds" published in OECD Journal on Budgeting, Volume 6 Issue 4, 2006; www.oecd.org/gov/budget/journal.

⁷ Griffin, C. et al. Lives in the Balance: Improving Accountability for Public Spending in Developing Countries (esp. pp. 34-37). Washington, D.C.: Brookings Institution Press. 2010.

⁸ Tatiana Veinbender "Reforming Extra-Budgetary Funds in the Russian Federation" Reforma de los fondos extrapresupuestarios en la Federación de Rusia Recibido: 05/07/2017 Aprobado: 28/06/2017

⁹Тадтаева, Валида Валерьевна "Совершенствование механизма финансирования образования" тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 08.00.10, кандидат экономических наук

natijasida byudjet tashkilotlarida hisobni tashkil etishning qonunchilik asoslari yetarli darajada shakllantirilgan, lekin shunga qaramay, byudjet tashkilotlari hisobi amaliyotida qator muammolar borligi kuzatilmoqda. Bu esa, o'z navbatida mazkur mavzuda tadqiqot olib borish zarurligidan dalolat beradi.

TADQIQOT METODLARI

Xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'larning hisobini tashkil etishning xususiyatlarini o'ziga hos jihatlari, normativ huquqiy hujjatlar talablari va byudjet hisobi standartlari talablarini hisobga olgan holda tizimli tahlil, analiz, sintez, taqqoslash, tizimli yondashuv, statistik, iqtisodiy tahlil va boshqa bir qancha tadqiqot usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xalq ta'lim tizimi muassasalarida davlat byudjetidan moliyalashtirish bilan bir vaqtda Byudjet kodeksiga ko'ra, byudjet tashkilotining rivojlantirish jamg'armasi, byudjet tashkilotlarining undiriladigan to'lovlar hisobiga shakllantiriladigan byudjetdan tashqari mablag'larini shakllantirish orqali ham moliyalashtiriladi. O'z navbatida, ushbu moliyalashtirish manbalarining tarkibiy tuzilishini o'rganadigan bo'lsak, ular quyidagilarga ajratilgan:

-hisobot choragining so'nggi ish kuni oxirida xarajatlar smetasi bo'yicha tejalgan mablag'lar (kapital qo'yilmalarni moliyalashtirish uchun nazarda tutilgan mablag'lar bundan mustasno);

-faoliyat ixtisosligi bo'yicha tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadlar;

-byudjet tashkiloti balansida turgan mol-mulkni ijaraga berishdan olingan mablag'larning bir qismi;

belgilangan tartibda byudjet tashkilotlari tasarrufida qoldiriladigan mablag'lar;

-homiylkdan olingan mablag'lar hisobidan shakllantiriladi.

-umumta'lim maktablarining kuni uzaytirilgan guruhlarida, maktab-internatlarda va boshqa ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning saqlab turilganligi uchun;

-o'quvchilar bolalar musiqa va san'at maktablari hamda maktabdan tashqari ta'lim muassasalarida ta'lim olganligi uchun.¹⁰

Xalq ta'lim tizimi muassasalarida mablag'larni tasarruf etishi va ulardan foydalanishlarini tartibga soluvchi qator normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan. Jumladan, 243-son bilan ro'yhatdan o'tgan "Xalq ta'limi tizimidagi tashkilotlarning

¹⁰ Ostonokulov A.A. Byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lar hisobi va hisoboti metodologiyasini takomillashtirish. ISBN 978-9943-7453-2-2 T.: "VNESHEWESTPROM" nashriyoti, 2021, 208 b.

byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'larini shakllantirish va foydalanish tartibi to'g'risida'gi¹¹ va 343-son bilan ro'yhatdan o'tgan "Xalq ta'limi Vazirligi tizimidagi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pullik ta'lim xizmatlarni ko'rsatish tartibi to'g'risida"gi Nizomga ko'ra byudjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish va ushbu mablag'lardan foydalanish tartibi belgilangan.¹²

Shuningdek, "Barkamol avlod" bolalar markazlarida bolalar o'qiganligi uchun ota-onalar to'lovini undirish va undan foydalanish tartibi to'g'risida"gi nizom hamda "Ota-onalar tomonidan bolalarning bolalar musiqa va san'at maktablarida o'qishi uchun haq to'lash va undan foydalanish tartibi to'g'risidagi" nizom asosida xalq ta'lim tizimi tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag'lar shakllanadi va sarflar amalga oshiriladi.

Bolalar musiqa va san'at maktablarida bolalarning o'qishi uchun ota-onalar tomonidan olinadigan mablag'lar birinchi navbatda, bolalar musiqa va san'at maktablarini saqlash xarajatlariga (ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar, ijtimoiy soliq bundan mustasno) yo'naltiriladi. Tushumlarning qolgan qismi maktab pedagog xodimlari umumiy sonining ko'pi bilan 50 foizini qamrab olgan holda o'qituvchi va kontsertmeysterlar oylik ustamalar shaklida rag'batlantirishga, shuningdek, o'quvchilari xalqaro ko'rik-tanlov va festivallarda 1, 2, 3, 4-o'rinlarni egallagan o'qituvchi va kontsertmeysterlarga tegishli mukofotlashga, shuningdek, o'quvchilarning teatr, muzey, kontsertlarga tashrifi bilan bog'liq xarajatlarini to'lashga, maktabda madaniy-ommaviy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishga hamda qolgan mablag'lar — mavjud kreditorlik qarzlarni qoplashga va moddiy-texnik bazani mustahkamlashga yo'naltiriladi.¹³

«Barkamol avlod» bolalar markazlarida bolalar o'qiganligi uchun ota-onalardan undiriladigan mablag'larni quyidagilarga yo'naltirish belgilangan:

-to'garak faoliyati uchun zarur bo'lgan xom ashyo va materiallar, moddiy boyliklar (mebel, asbob-uskuna va jihozlar, kompyuter texnikasi va boshqalar) xarid qilishga;

-madaniy ommaviy tadbirlarni o'tkazish va ularda qatnashish bilan bog'liq xarajatlarga;

-o'quvchilari respublika miqyosida o'tkaziladigan ko'rik-tanlovlar va festivallarda 1, 2, 3-o'rinlarni egallagan to'garak rahbarlarini tegishli bazaviy

¹¹ "Xalq ta'limi tizimidagi tashkilotlarning byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'larini shakllantirish va foydalanish tartibi to'g'risida"gi nizom. (2021 yil 27 aprel. 243-son)

¹² "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi Vazirligi tizimidagi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pullik ta'lim xizmatlarni ko'rsatish tartibi to'g'risida"gi nizom (2019 yil 22 aprel 343-son).

¹³ «Ota-onalar tomonidan bolalarning bolalar musiqa va san'at maktablarida o'qishi uchun haq to'lash va undan foydalanish tartibi to'g'risida»gi nizom (2009 yil 5 fevral, 1898-son)

hisoblash miqdorining besh, to'rt, uch barobari miqdorida moddiy rag'batlantirishga yo'naltiriladi.¹⁴

Bugungi kunda umumta'lim maktablari 9905 ta, maxsus maktablar 89 ta, maktab internatlari 211 ta, mehribonlik bolalar uylari 29 ta, barkamol avlod bolalar maktablari 214 ta, bolalar musiqa va san'at maktablari 316 tani tashkil etgan bo'lib, jami 10764 ta xalq ta'lim tizimi muassasalariga qarashli maktablar faoliyat yuritmoqda. Shundan, bolalar musiqa va san'at maktablariga davlat byudjeti xarajatlaridan 640,8 mlrd. so'm, barkamol avlod bolalar maktablariga 251,1 mlrd. so'm mablag' ajratilgan. Hozirgi kunda eng katta masalalardan biri davlat byudjeti xarajatlarning ijtimoiy yo'naltirilganligini saqlab qolgan holda, bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqib, byudjet tashkilotlarida byudjetdan tashqari manbalar hisobidan moliyalashtirishni kengaytirish borasida qator islohotlarni amalga oshirishdir.

Byudjet tashkilotlari buxgalteriya hisobi axborot tizimidan foydalanish imkoniyatidan kelib chiqib, xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish va tasarruf etish, ularning hosil bo'lish manbalari yuzasidan daromadlar va xarajatlar hisobini yuritishning uslubiyotini takomillashtirish lozim. Tadqiqotlarni kuzatish jarayonida xalq ta'lim tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag'larni jalb etish bo'yicha ko'rsatkichlar pastligini ko'ramiz. Buni quyidagi 1-jadval misolida guvohi bo'lamiz.

1-jadval

Xalq ta'lim tizimi muassasalarida moliyalashtirish manbalari (ming so'm)¹⁵

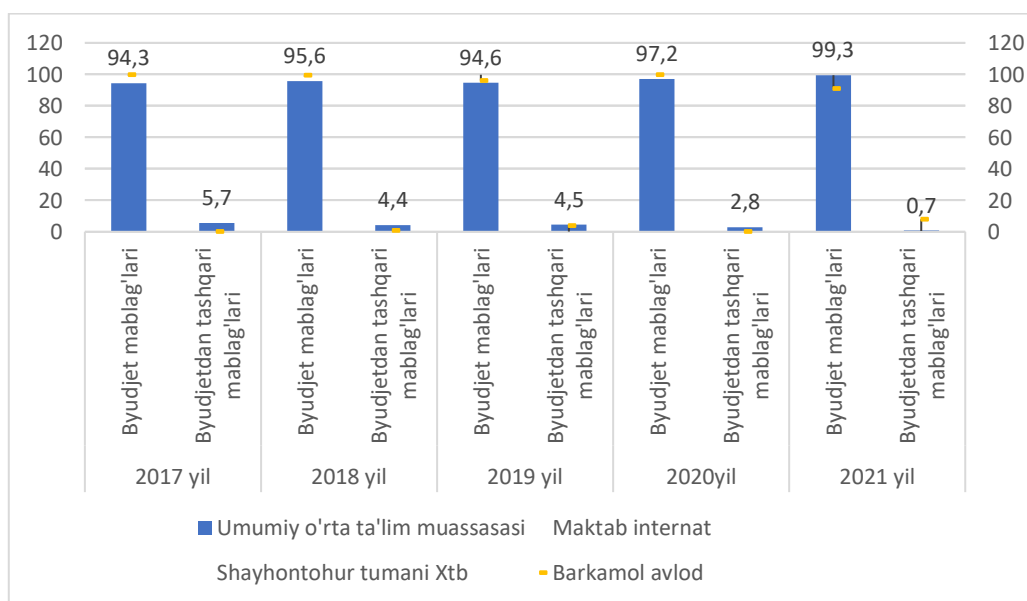
№	Muassasalar nomi	Moliyalashtirish									
		Byudjet mablag'lari hisobidan					Byudjetdan tashqari mablag'lar hisobidan				
		2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil
1	Umumiy o'rta ta'lim muassasasi	2833896	3645219	4908422	5033862	6118530	168778	165489	276136	141473	42522
2	Maktab internat	2629272	4684242	6550922	7173693	7397006	9198	75132	13045	291	48666
3	Shayhontoxur tumani XTB	1014053	1548558	1801766	1230799	2174565	929	9517	29436	1937	12136
4	Barkamol avlod	359031	387495	460449	493846	651115	3988	2349	17803	672	63671

¹⁴ «Barkamol avlod» bolalar markazlarida bolalar o'qiganligi uchun ota-onalar to'lovini undirish va undan foydalanish tartibi to'g'risida»gi nizom (2011 yil 23 sentyabr, 2267-son)

¹⁵ Toshkent shaxri Shayhontohur tumani XTB ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

Mazkur moliyalashtirish manbalarini vujudga kelishini bevosita ularga oid daromadlar ko'rsatkichlarini alohida tarzda tahlil qilish zaruratini keltirib chiqaradi. Xalq ta'lim tizimi muassasalarida daromadlar bo'yicha ko'rsatkichlarni tahlil qiladigan bo'lsak, budgetdan moliyalashtirish bo'yicha jami daromadlarning ulushi o'sib borganligini ko'rishimiz mumkin. Umumiy o'rta ta'lim muassasasida rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari ulushi doimiy tusga ega bo'lib, ular bo'yicha ko'rsatkichlarning tebranishi kuzatilgan. Xususan, rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari ulushi boshlang'ich uch yil davomida o'sganligini, so'nggi ikki yil davomida keskin pasayganligini ko'ramiz. Maktab internatida rivojlantirish jamg'armasi mablag'larini 2017 yilga nisbatan 2018 yil davomida 8 barobarga ortganligini, 2019 hamda 2020 yillarda butkul tushib ketganligini ko'ramiz. 2021 yilda rivojlantirish jamg'armasi mablag'larida o'sish kuzatilgan. Xalq ta'lim bo'limi va barkomol avlod bolalar markazida ham 2017 va 2018 yillarda rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari bo'yicha ko'rsatkichlar pastligini, 2019 yilda o'sish kuzatilganini, 2020 yilda pandemiya sababli barcha xalq ta'lim tizimi muassasalarida rivojlantirish jamg'armasi mablag'larini ko'rsatkichlarini pastligini, 2021 yilda byudjetdan tashqari mablag'lari bo'yicha o'sish kuzatilganligini guvohi bo'lmoqdamiz.

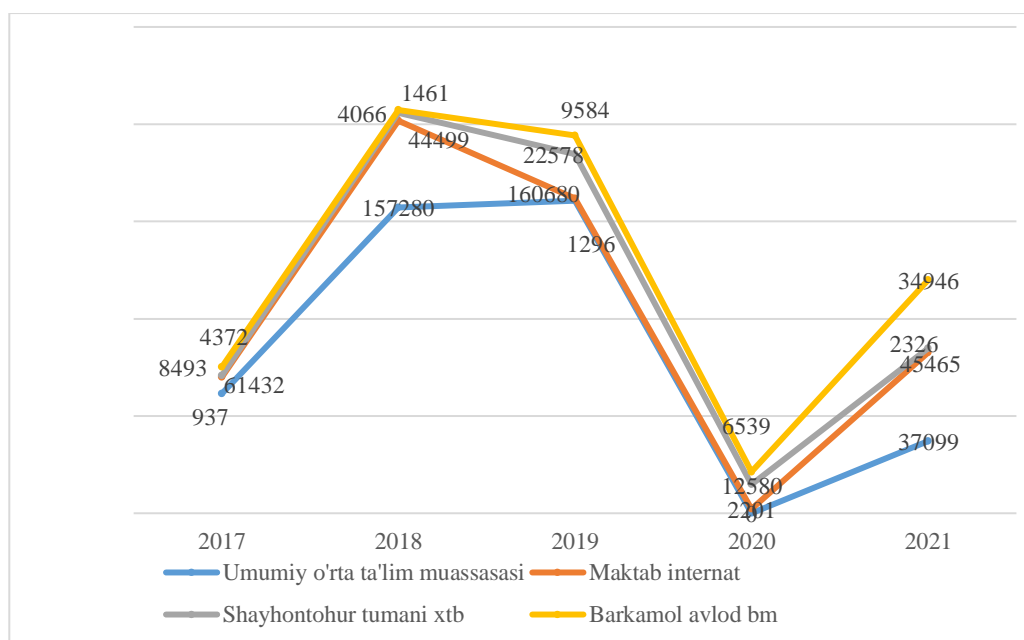
Tadqiqot ob'yekti hisoblangan Shayhontohur tumani xalq ta'lim bo'limida byudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirish va byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha daromadlari o'zgarishini 1-rasmida ko'rib o'tamiz.

1-rasm. Byudjet tashkilotlari rivojlantirish jamg'armasi daromadlarining ulushi (foizda)¹⁶

¹⁶ Toshkent shaxri Shayhontohur tumani XTB ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

Rasm ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi 5 yil davomida byudjetdan moliyalashtirish ko'rsatkichlari ortib borganligini, byudjetdan tashqari mablag'larning ko'rsatkichlari tushib borayotganligini ko'ramiz. Bu esa, o'z navbatida, xalq ta'lim tizimi muassasalarida mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanilmayotganligini ko'rsatadi. Byudjetdan tashqari mablag'larni jalb etish orqali byudjet tashkilotlari xodimlarini ko'proq rag'batlantirish va bu orqali byudjetdan tashqari daromadlar qismini ko'paytirish bo'yicha xodimlar o'rtasida qiziqishlar paydo bo'lishiga olib keladi. Bu o'z navbatida byudjetdan tashqari mablag'larning ko'payishiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Rivojlantirish jamg'armasi mablag'larini guruh xarajatlari kesimida sarflanishini 2-rasmda ko'ramiz.

2-rasm. Rivojlantirish jamg'armasi mablag'larining guruh xarajatlari bo'yicha sarflanishi¹⁷

Xalq ta'lim tizimi muassasalari ma'lumotlaridan ko'rinadiki, umumiy o'rta ta'lim muassasasi 2017-yilda jamg'arma mablag'larining katta qismi ya'ni 45652 ming so'm mablag' IV guruh xarajatlariga to'g'ri kelgan, bu jami mablag'ning 80 foizidan ko'proq ulushini tashkil etadi. Xodimlarni moddiy rag'batlantirishga 12580 ming so'm mablag' ajratilgan. I guruh xarajatlari jami mablag'ning 20 foiz miqdorini tashkil etgan.. Bundan ko'rinib turibdiki, 2017 yil davomida xarajatlarning sarflanishi 414-sonli qaror asosida 75/25 nisbatda to'langan. 2020-yilda pandemiya sababli rivojlantirish jamg'armasi mablag'laridan foydalanilmagan. 2021yilga kelib I guruh xarajatlarida 20835 ming so'm sarflangan, bunda I guruh xarajatlarining jami mablag'lardagi ulushi 51 foizga yetgan bo'lsa, IV guruh xarajatlari uchun 11056 ming so'm sarflangan va bu jami mablag'larning 40foizini tashkil etadi. 2021yilda

¹⁷ Toshkent shaxri Shayhontohur tumani XTB ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

hodimlarni ijtimoiy himoya va moddiy rag'batlantirish uchun belgilangan nisbat yuqori, ya'ni 2017yilga nisbatan I guruh xarajatlari ko'proq sarf etilgan. Bundan ma'lumki, mablag'larni sarflanishi 2021 yilda "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pullik ta'lim xizmatlarni ko'rsatish tartibi to'g'risida"gi 343-sonli Nizom asosida to'langanligini ko'ramiz.

Maktab internati va xalq ta'lim bo'limida 5 yillik ma'lumotlar asosida faqatgina IV guruh xarajatlari sarflanishi kuzatilgan. Barkamol avlod bolalar markazida 2017 va 2018 yillarda I va II guruh xarajatlari kuzatilmagan, 100 foiz mablag'lar IVguruh xarajatlari uchun foydalanilgan. 2019 yilda I guruh xarajatlari 5491 ming so'm ya'ni, jami mablag'ning 18,6 foizini, 2020 yilda 446 ming so'm ya'ni jami mablag'ning 6,8 foizini, 2021 yilda 27717 ming so'm sarflangan, bu jami mablag'ning 79,3 foizini tashkil etgan. "Barkamol avlod bolalar markazlarida bolalar o'qiganligi uchun ota-onalar to'lovini undirish va undan foydalanish tartibi to'g'risida"gi nizomga muvofiq esa xodimlarni moddiy rag'batlantirish 40 foizgacha, deb ko'rsatilgan. Bundan, 2021 yilda nizom talablarida ko'rsatilgan chegaradan ortiq mablag' hodimlarni moddiy rag'batlantirishga sarflanganligini guvohi bo'lamiz.

Hozirgi kunda xalq ta'lim tizimi muassasalarida mahsulot ishlab chiqarish va pullik xizmatlarni yo'lga qo'yish uchun yetarli imkoniyati bo'lgan xalq ta'lim tashkilotlari ham mavjud. Xalq ta'lim tashkilotlarining ichki imkoniyatlaridan kelib chiqib, to'liq inventarizatsiya o'tkazish hamda moddiy texnik bazasi yetarli bo'lgan tashkilotlarning daromadlari hisobiga shakllangan mablag'larning ko'proq qismini hodimlarni moddiy rag'batlantirishga sarflash lozim.

Budjet tashkilotlarida budjetdan tashqari daromadlari va mablag'larning sarflanishi buxgalteriyada hisobga olish quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

2-jadval

Xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'lari bo'yicha daromadlarining hisobga olinishi¹⁸

№	Muomala mazmuni	Buxgalteriya o'tkazmalari	
		D-t	K-t
Muassasalarning rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari bo'yicha daromadlari			
1.	Vaqtincha foydalanilmayotgan binolarni va davlatning boshqa mol-mulklarini boshqa tashkilotlarga ijaraga berishdan tushadigan tushumlar	159	262
2.	Maxsulotlarni ishlab chiqarish va sotishdan olingan daromad	200	262
3.	Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan byudjet tashkilotlariga berilgan homiylik (beg'araz) yordam hisobidan tushumlar	112	262
4.	Smeta ijrosi bo'yicha tejalgan pul mablag'lari	112	232
Muassasalarining undiriladigan to'lovlar hisobidan shakllantirilgan mablag'lari bo'yicha daromadlari			
1.	BABMning ota-onalar tomonidan to'lanadigan oylik badal pullari	156	242

Jadvaldan ko'rish mumkinki, xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari moliyalashtirish manbalari farq qilganligi bois alohida buxgalteriya schyotlarida hisobga olinmoqda.

3-jadval

Xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'lari bo'yicha xarajatlarning hisobga olinishi¹⁹

Xarajat guruhi	Muomala mazmuni	Buxgalteriya o'tkazmalari	
		D-t	K-t
Muassasalarning rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari bo'yicha xarajatlari			
I	Umumiy o'rta ta'lim muassasasida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hisoblandi	261	171, 173
II	Yagona ijtimoiy to'lovlar bo'yicha ish haqi hisoblandi	261	161
IV	Boshqa to'lovlar Muassasalarning rivojlantirish jamg'armasi mablag'liari bo'yicha hisoblangan xarajatlari	261 261	150-159 02-06
Byudjet muassasalarining undiriladigan to'lovlar hisobidan shakllantirilgan mablag'lari bo'yicha xarajatlari			
I	Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hisoblandi	241	171, 173
II	Yagona ijtimoiy to'lovlar bo'yicha ish haqi hisoblandi	241	161
IV	Asosiy vositalarning eskirishi va TMZlarning sarflanishi	241	02-06

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'larning tushgan daromadlari, mablag'larning sarflanishi bir-biridan farq qilsada, debitorlik, kreditorlik qarzlari, aktivlarning sof qiymatining kamayishi bir xil umumiy schyotlarda yuritilmoqda. Tushgan mablag'larning rivojlantirish jamg'armasi mablag'lariga, to'lovlarning maxsus turiga tegishlisi mavhumligicha qolmoqda. Rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari, maxsus schyotlardagi mablag'larning aniq raqamlarini bilishimiz uchun yangi analitik schyotlarni ochish lozim yani debitorlik, kreditorlik qarzdorliklar bo'yicha alohida ishchi hisobvaraqlarda yuritishga zaruriyat mavjud.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlillar natijasida xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'lari va ularning hisobini yuritish byudjet tizimi uchun muhim hisoblanadi. Xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'lar hisobi uslubiyatini takomillahtirish bilan bog'liq quyidagi vazifalarni amalga oshirish zarur:

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining "Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi 2169-son yo'riqnomaga asosan muallif tomonidan tayyorlandi.

Birinchiidan, kuzatish natijasida xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'larning tushumi bir xil umumiy schyotlarda yuritiladi, mablag'larning hisobini olishimiz uchun yangi analitik schyotlarni ochish lozim.

Ko'rsatkichlar nomi	Byudjet mablag'lari	Rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari	To'lovlarning maxsus turiga doir hisob-kitoblar
Yetkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar	150/1	150/2	150/3
Turli qarzdorlar va kreditorlar bilan hisob-kitoblar	159/1	159/2	159/3
Byudjetga to'lovlar bo'yicha byudjet bilan hisob-kitoblar	160/1	160/2	160/3
Byudjet tashkilotini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan amalga oshirilgan haqiqiy xarajatlar	161/1	161/2	161/3
Yakka tartibdagi jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlariga badallar bo'yicha hisob-kitoblar	162/1	162/2	162/3
Ijtimoiy nafaqa uchun ishchilar bilan hisob-kitoblar	171/1	171/2	171/3
Ish haqi bo'yicha xodimlar bilan hisob-kitoblar	173/1	173/2	173/3

Ikkinchiidan, xalq ta'lim tizimi muassasalarida pullik xizmatlardan, otionalarning oylik to'lov badal pullarini o'z vaqtida to'lashi uchun nizom talablariga muvofiq aniq muddat ko'rsatilgan, lekin muddati o'tgan to'lovlar uchun buxgalteriya o'tkazmalarida hisobga olinishi qay tartibda ekanligi, ularning nazorati kim tomonidan amalga oshirilishi, aniq bir tegishli me'yoriy hujjatlarda ko'rsatilmagan, ya'ni xalq ta'lim tizimiga tegishli nizomlar va buxgalteriyada hisobga olinishi bilan bog'liq bo'lgan yo'riqnomalar bir-biriga nomuvofiq;

Uchinchiidan, xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'lari sarflanishi bo'yicha nizom talablariga muvofiq chegara belgilangan, ya'ni shu mablag'lardan ish haqiga, yagona ijtimoiy to'lovlarga va boshqa to'lovlarga sarflanishi aynan nizom talablariga amal qilinayotganligini nazorati tegishli moliya organlari tomonidan yuritilishi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bugungi kunda xalq ta'lim tizimi muassasalarida byudjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish orqali davlat byudjeti xarajatlarini kamaytirishga, ta'lim muassasalarida byudjetdan tashqari manbalar hisobidan moliyalashtirishni kengaytirishga va muassasalarining moddiy tehnik bazasini mustahkamlash hamda xodimlarni moddiy rag'batlantirishning qo'shimcha manbai hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi to'g'risida"gi 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoni. <http://lex.uz/docs/3107036>
2. "Barkamol avlod bolalar markazlarida bolalar o'qiganligi uchun ota-onalar to'lovini undirish va undan foydalanish tartibi to'g'risida"gi nizom (2011 yil 23 sentyabr, 2267-son)
3. Ota-onalar tomonidan bolalarning bolalar musiqa va san'at maktablarida o'qishi uchun haq to'lash va undan foydalanish tartibi to'g'risida»gi nizom (2009 yil 5 fevral, 1898-son)
4. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi Vazirligi tizimidagi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pullik ta'lim xizmatlarni ko'rsatish tartibi to'g'risida"gi nizom (2019 yil 22 aprel, 343-son)
5. "Xalq ta'limi tizimidagi tashkilotlarning byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'larini shakllantirish va foydalanish tartibi to'g'risida"gi nizom. (2021 yil 27 aprel, 243-son)
6. "Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi yo'riqnoma.(2017 yil 3 aprel, 2169-1)
7. Ostonokulov A.A. Byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'larini hisobi va hisoboti metodologiyasini takomillashtirish. ISBN 978-9943-7453-2-2 T.: "VNESHEWESTPROM" nashriyoti, 2021,208 b.
8. A.A.Ostonokulov "Davlat sektoridagi muassasalarining byudjetdan tashqari mablag'lari hisobi uslubiyotini takomillashtirish" Logistika va iqtisodiyot" ilmiy elektron jurnali. (2021 yil I-son.)
9. Ostonokulov A.A. Improving the formation and accounting of out-of-budget funds in budget organizations //Бухгалтерский учет, анализ и аудит: современное состояние и перспективы развития: материалы. – 2020. – С. 93.
10. S.Mehmonov "Byudjet tashkilotlarida ichki audit faoliyatining nazariy va amaliy jihatlari" Iqtisod va moliya.(2015 yil 10-son.)
11. Griffin, C. et al. Lives in the Balance:" Improving Accountability for Public Spending in Developing Countries" (esp. pp. 34-37). Washington, D.C.: Brookings Institution Press. (2010.)
12. Richard Allen and Dimitar Radev "Managing and Controlling Extrabudgetary Funds" published in OECD Journal on Budgeting, Volume 6 Issue 4, 2006; www.oecd.org/gov/budget/journal.
13. Tatiana Veinbender "Reforming Extra-Budgetary Funds in the Russian Federation" Reforma de los fondos extrapresupuestarios en la Federación de Rusia Recibido: 05/07/2017 Aprobado: 28/06/2017.
- 14.Тадтаева Валида Валерьевна "Совершенствование механизма финансирования образования" тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 08.00.10, кандидат экономических наук.